

Latvieši Ķīnā 1918–1940. Harbinas piemērs¹

Latvian Diaspora in China 1918–1940. Harbin Example

Nadīna Rode, Bc. hist.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
orientālistikas maģistra studiju programmas I kursa studente

Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050

E-pasts: nadina.rode@gmail.com

Balstoties uz vienas pilsētas – Harbinas – piemēru, rakstā analizēts to Latvijas pilsoņu un latviešu skaits, etniskais sastāvs un darbība, kuri 20. gadsimta starpkaru periodā dzīvoja Ķīnā. Rakstā ir izmantoti materiāli un preses izdevumi no Latvijas Valsts vēstures arhīva fondiem, kā arī pieejamā vēstures literatūra par atsevišķiem notikumiem konkrētajā laika posmā. Raksta mērķis ir, analizējot galvenokārt arhīva materiālus un sistematizējot tos, sniegt pārskatu par latviešu kopienas lielumu, etnisko sastāvu, nodarbinātību un aktivitāti sabiedriskās dzīves veidošanā tieši Harbinā, kas atrodas Ķīnas ziemeļos.

Atslēgvārdi: starpkaru periods, latviešu kopiena, Ķīna, Harbina, latviešu skaits, etniskais sastāvs, latviešu profesionālā un sabiedriskā darbība.

The article is dedicated to Latvians and the citizens of Latvia who lived in China from 1918 until 1940, focusing on the example of the Harbin city in the North of China. The aim of the paper is to reflect upon the information about Latvians in China in terms of numbers, ethnic composition and activity in Harbin. Article is based on the sources found in Latvian State Historical Archive, as well as in press and articles available in Latvian historiography.

Keywords: interwar period, Latvian diaspora, China, Harbin, number of Latvians, ethnic composition, professional and social activities of Latvians.

20. gadsimta pirmajā pusē bija izveidojušās daudzas latviešu kopienas visā pasaulē. Latvieši apmetās gan ASV, gan Austrālijā, gan Brazīlijā. Līdz ar situācijas saasināšanos Eiropā un Krievijas Rietumu daļā, īpaši pēc Oktobra revolūcijas 1917. gadā un Krievijas pilsoņu kara laikā, daudzi Baltijas guberņu iedzīvotāji, arī no Latvijas, nonāca Iekšējās guberņās un vēlāk devās tālāk uz austrumiem: Sibīriju, Tālajiem Austrumiem, Ķīnu. Tieši Ķīnā tajā laikā izveidojās viena no lielākajām latviešu diasporām Eirāzijas kontinenta austrumu daļā.

Divi no trīs lielākajiem latviešu centriem atradās Ķīnā – Harbinā un Šanhajā.

Rakstā lietoti vairāki jēdzieni, pirmkārt, ar jēdzienu “latvieši” tiek saprasti Latvijas pilsoņi, kas reģistrēti kādā no goda konsulātiem Ķīnā, kā arī neregistrētās personas, kas vai nu pēc tautības bija latvieši, vai vienkārši kopa savas saites ar Latviju, jutās tai piederīgi. Otrkārt, ar Ķīnu šajā gadījumā tiek saprasta arī teritorija, ko vēsturiski mēdz dēvēt par Mandžūriju. 1932. gadā Japāna izveidoja Maņdžougu valsti, tās teritorijā atradās arī Harbina. Informācija tika apkopota, galvenokārt koncentrējoties uz kopienas skaitlisko lielumu, etnisko sastāvu, nodarbinātību, kā arī uz sabiedriskās darbības aktivitāti.

Vēstures literatūrā ir pieejami vairāki raksti, kas atspoguļo vai nu notikumus kādā nelielā laika posmā, vai arī ir vispārīgs pārskats, piemēram, Luras Šļares raksts “Latviešu organizāciju darbība bēgļu labā Tālajos Austrumos 1918–1920”.² Tajā apkopotā informācija ļauj nedaudz izsekot notikumiem gan Harbinā, gan Šanhajā minētajā laika posmā. Vēsturnieks Aldis Bergmanis savā rakstā “Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20. gadsimta 20.–30. gados”³ ir pievērsies latviešu likteņu izpētei, vairāk gan koncentrējoties uz pilsētām Krievijas teritorijā (īpaši uz Vladivostoku, kas bija viens no trijiem lielākajiem latviešu centriem Tālo Austrumu reģionā). Visplašāko ieskatu tēmā sniedz Valtera Ščerbinska raksts “Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos”.⁴ Raksts ir tapis 2002. gadā un ir vienīgais šāda veida informācijas avots, tas ieskicē Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamos dokumentus par latviešu diasporu Ķīnā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Tēmas izpētē izmantoti arī preses izdevumi, tajā skaitā pašu latviešu izdotie Ķīnā un Tālajos Austrumos. “Brīvais Latvis”⁵ ir 1. latviešu strēlnieku bataljona izdotais “*sabiedriskais un literārais laikraksts*”,⁶ kas neregulāri

iznāca 1919.–1920. gadā Tālajos Austrumos, tajā skaitā Mandžūrijā un Harbinā, savukārt Tjaņdziņas latviešu biedrība izdeva žurnālu “Dzimtenes Atskaņas”.⁷ Kaut arī žurnālam, kas tika izdots 1939. gadā, bija vien četri numuri, tas sniedza ieskatu ne tikai nelielās Tjaņdziņas latviešu kopienas⁸ darbībā, bet atspoguļoja notikumus arī Šanhajā un Harbinā. Kopumā jāatzīst, ka raksta autores izstrādātais bakalaura darbs “Latvieši Ķīnā 1918–1940: skaits, sastāvs, darbība” bija pirmais mēģinājums apkopot informāciju par latviešu kopienu un tās darbību Ķīnā starpkaru periodā.

No Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu materiāliem visplašāko informāciju sniedz Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta 2574. fonds.⁹ Fondā atrodas sarakste ar Latvijas pārstāvjiem Ķīnā, konsulu gada atskaites par konsulārajām lietām (konsulātā reģistrēto latviešu skaitu, izbraukušo latviešu skaitu, par sastāvu pēc tautības, dzimuma, nodarbošanās). Latvijas valdības pārstāvja Sibīrijā un Tālajos Austrumos kara lietu pārzinis¹⁰ sniedz nelielu ieskatu par Mandžūrijā reģistrēto latviešu skaitu un sociālo stāvokli 1919. gadā. Iepazīstoties ar personālsastāva dokumentiem Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta un līgumu daļas fondā,¹¹ bija iespējams sastādīt konsulāta darbinieku sarakstu un gūt priekšstatu par konsulātu iekšējās dzīves norisi.

Latviešu nonākšana Ķīnā

Hronoloģiski varētu izšķirt trīs latviešu ienākšanas posmus Ķīnā. Pirmais no tiem ir dzelzceļa būvniecība, kas paredzēta 1896. gada sadarbības līgumā starp Krieviju un Ķīnu. Dzelzceļa līnijas uzdevums bija savienot Vladivostoku ar pārējo Krieviju cauri Ķīnai, jo tas bija isākais ceļš. Latviešu inženieri, tehniķi un kvalificētie strādnieki, kas strādāja Krievijas valsts dienestā, tika

nosūtīti darbā uz Ķīnu, bet pēc tam, atraduši darbu, piemēram, apkalpojošā jomā, apmetās uz dzīvi tur. Tā Kārlis Strauts 1902. gadā devās uz Harbinu¹² un kā Krievijas ierēdnis strādāja uz Ķīnas Austrumu dzelzceļa (turpmāk – ĶADz). 1927. gadā K. Strauts nomira, taču viņa ģimene Harbinā dzīvoja vēl 1939. gadā.

Otrais periods ir Krievijas–Japānas karš 1904.–1905. gadā, kad Krievijas Impērijas armijas sastāvā uz šo reģionu tika nosūtīti latviešu virsnieki un karavīri. Viņu vidū bija arī izcilā latviešu japāņu valodas pratēja, pasniedzēja un japāņu kultūras pazinēja Edgara Kataja tēvs Kārlis Katajs (*Kattai*). Tāpat arī Jānis Balodis Krievijas armijas sastāvā Mandžūrijā karoja pret japāņiem. Ir ziņas, ka otrais Latvijas Valsts prezidents Gustavs Zemgals¹³ un 96. kājnieku pulka podporučiks Rūdolfs Bangerskis piedalījušies karadarbībā Mandžūrijas frontē. R. Bangerskis frontē nonāca lozēšanas ceļā.¹⁴ Vismaz četri latvieši par varonību kaujās saņēmuši Sv. Jura ordeņa IV šķiras apbalvojumu (poručiks Maksis Kathe, podporučiks Ādolfs Sprincis, poručiks Eduards Kalniņš, podporučiks Eduards Krūmiņš),¹⁵ bet kritušo latviešu tautības karavīru skaits bija ap 100. No 1916. līdz 1919. gadam arī ievērojamais latviešu vēsturnieks Arveds Švābe uzturējās Tālajos Austrumos, viņš strādāja par ierēdni uz Harbinas–Vladivostokas dzelzceļa.

Trešais periods ir Pirmā pasaules kara laiks un vēlāk pilsoņu karš Krievijā (1918–1922), šajā laika posmā Ķīnā nonāca visvairāk latviešu. Kara laikā daudzi latvieši devās bēgļu gaitās. Lai arī lielākā daļa no viņiem nonāca Krievijā, tomēr bija latvieši, kas devās vēl tālāk uz austrumiem. Tāpat pilsoņu kara laikā latvieši, kam neizdevās atgriezties dzimtenē, devās uz Sibīriju un vēlāk arī uz Ķīnu. Piemēram, Andrejs Lippe Pirmā pasaules kara laikā 1914. gadā tika iesaukts kara dienestā Kauņas cietokšņa artilērijā. Nodibinoties latviešu bataljonam

1915. gadā, viņš pēc paša vēlēšanās tika pārcelts uz rezerves Latviešu bataljonu un iedalīts muzikantu komandā. Kad vācieši ieņēma Baltijas provinces, latviešu strēlnieki tika pārcelti uz Krievijas iekšieni. Imantas pulks 1920. gadā devās uz Latviju, bet A. Lippe kategoriski atteicās braukt līdzī un palika Vladivostokā. Vēlāk viņš pārcēlās uz Harbinu.¹⁶ Arī Ādolfs Pupurs,¹⁷ kurš 1937. gadā dzīvoja Harbinā, Ķīnā bija nonācis Pirmā pasaules kara izraisīto notikumu dēļ. Viņu 1918. gadā mobilizēja Sibīrijā, kur viņš karoja pret lieliniekiem. 1919. gadā Tomskā Ā. Pupurs pieņēma Latvijas pilsonību un 1920. gadā kopā ar Sibīrijas armijā atlikušajiem biedriem pārvācās uz Mandžūriju utt.

Attiecībā tieši uz Harbinas piemēru ir svarīgi atzīmēt, ka tā nebija tipiska Ķīnas pilsēta. Harbina radās līdz ar ĶADz, tā tika būvēta dzelzceļa darbinieku vajadzībām un laika gaitā attīstījās par lielāko krievu emigrācijas centru Ķīnā. Pilsētas celtniecība uzsākta 1898. gadā, un, piemēram, 1903. gadā no gandrīz 44 tūkstošiem pilsētas iedzīvotāju vairāk nekā 15 tūkstoši bija krievi,¹⁸ bet 1917. gadā, kad pilsētas iedzīvotāju skaits bija sasniedzis jau 100 tūkstošus, 40 tūkstoši no tiem bija krievi.¹⁹ Līdzās krieviem un ķīniešiem pilsētā dzīvoja arī poļi, ukraiņi, baltkrievi, ebreji, armēņi, gruzīni, igauņi, lietuvieši, vācieši un latvieši. Jāatzīst, ka diezgan ilgu laika posmu pēc Latvijas Republikas dibināšanas latvieši tika uzskatīti par krievu kopienas sastāvdaļu. Tas saistāms ar to, ka Ķīna Latvijas neatkarību atzina 1923. gadā, kā arī ar to, ka, piemēram, pilsētā visizplatītākā valoda blakus ķīniešu valodai bija krievu. Lai arī t. s. krievu kopienas etniskais sastāvs bija dažāds, vairākums bija dzimuši Krievijas Impērijā, tāpēc arī vismaz līdz 20. gadu otrajai pusei dažādo etnisko grupu pārstāvji tika uzskatīti par krievu kopienas daļu. Harbinu savās atmiņās raksturo E. Katajs, kurš lielu sava mūža daļu

šo pilsētu sauca par mājām: “*Harbina bija ļoti kulturālu, izglītotu cilvēku pilsēta.*”²⁰ Arī arhitektūras ziņā tā vairāk līdzinājās kādai Eiropas, nevis Ķīnas pilsētai.

Latviešu stāvoklis Ķīnā un Latvijas Republikas konsulārās pārstāvniecības darbība Harbinā

Latviešu stāvoklis Ķīnā 20. gadsimta pirmajā pusē bija sarežģīts. Lai arī Ķīnas valdība 1923. gada 16. augustā izdeva notu,²¹ ar kuru atzina Latvijas neatkarību *de iure*, tomēr diplomātiskās attiecības starp valstīm tika risinātas ar Ķīnas sūtņu Londonā un Berlinē starpniecību²² un līdz Latvijas Republikas bojāejai 1940. gadā oficiālu diplomātisku pārstāvniecību nebija ne Latvijai Ķīnā, ne Ķīnai Latvijā.

Pēc tam, kad 1918. gada 18. novembrī tika nodibināta Latvijas Republika, tie latvieši, kuri dzīvoja Ķīnā un vēlējās kļūt par jaundibinātās valsts pilsoņiem, saskārās ar nopietnām grūtībām. Goda konsulāti bija tiesīgi izsniegt dokumentus tiem, kas vēlējās kļūt par pilsoņiem (tiesības uz pilsonību tika iespēju robežās pārbaudītas). Pēc šāda apliecinājuma saņemšanas visi, kas atteicās no Krievijas Impērijā izdotajiem dokumentiem, ar Ķīnas valdības 1919. gada 22. jūnija lēmumu²³ tika pakļauti Ķīnas jurisdikcijai un vairs nebaudīja privilēģijas, kādas tajā laikā bija ārzemju valsts pilsoņiem. Tas bija tādēļ, ka Latvijai ar Ķīnu vēl nebija nekādas vienošanās un Ķīna vienkārši neatzina ne Latvijas konsulātu tiesības izsniegt dokumentus, ne jau līdz tam izsniegtos dokumentus. 1936. gada 25. jūnijā puses noslēdza Latvijas–Ķīnas savstarpējās draudzības līgumu, kas 1937. gada 5. februārī spēkā stājās Latvijā, bet tā paša gada 15. martā – Ķīnā.²⁴ Taču arī pēc šī līguma noslēgšanas Latvijas valstspiederīgie neieguva tādu pašu statusu, kā to valstu piederīgie, ar kurām Ķīnai bija noslēgts draudzības

līgums un kuri dzīvoja Ķīnā.²⁵ Situācija faktiski nemainījās līdz pat 1940. gadam jeb Latvijas valsts bojāejai. Ķīnas valdības attieksme pret Latvijas pārstāvniecībām 1927. gada 22. februārī precīzi raksturota goda konsulāta vēstulē Ārlietu ministrijai: “*Attiecības ar Ķīnas valdības iestādēm palikušas tās pašas nenormālas, kā iepriekš: Latvijas konsuls, kā tāds, tiek atzīts tikai tad, kad viņš oficiālās ķīniešu svētku dienās ierodas apsveikt augstākos Ķīnas valdības priekšstāvjus.*”²⁶ Iemesls, kāpēc goda konsulāts Harbinā attiecības ar Ķīnas valdības pārstāvjiem vērtē kā “nenormālas”, pirmkārt, skaidrojams ar to, ka 1927. gadā starp Latvijai un Ķīnu vēl nebija noslēgti nekādi starptautiski līgumi. Otrkārt, jāņem vērā fakts, ka pašā Ķīnā šajā laikā notika aktīva cīņa par varu valstī starp nacionāli noskaņotajiem Gomindana²⁷ spēkiem un Ķīnas Komunistiskās partijas piekritējiem, tā savu kulmināciju sasniedza pilsoņu kara laikā (1927–1936). Nestabilais stāvoklis valstī, visticamāk, neļāva pievērsties starptautisko attiecību kārtīšanai, īpaši ar tik nelielu valsti kā Latvija. Bet, kaut arī Latvijas pilsoņu statuss bija neskaidrs, Harbinā un Šanhajā darbojās pa vienam goda konsulātam.

Ir zināms, ka no 1920. gada 30. maija līdz 1922. gada 3. janvārim goda konsulātu Harbinā vadīja Eduards Zilgalvis, kurš no 1909. gada strādāja Ķīnas muitas dienestā. Viņa pēctecis Pēteris Mežaks līdz 1925. gada 2. janvārim bija goda vicekonsuls, bet kopš 1925. gada 2. janvāra strādāja goda konsula amatā, kurā palika līdz pārstāvniecības likvidēšanai 1940. gada 22. augustā. Goda konsulāts strādāja divu cilvēku sastāvā – goda konsuls un sekretārs. Latvijas konsulāro pārstāvju maiņa Harbinā notika tikai vienu reizi, un tas ļāva goda konsulātam stabili strādāt, pildīt savus pienākumus un nodrošināt Ārlietu ministrijai regulārus gada pārskatus par tā darbību. Goda konsulātā bija iespējams iegūt Latvijas pilsonību, pilsoņa pasi, to atjaunot,

ja pases termiņš bija beidzies, tika sniegta palīdzība sakaru nodibināšanā starp Latvijas un Ķīnas firmām. Tāpat Harbinas latvieši ar konsulāta palīdzību varēja iegūt ziņas par saviem piederīgajiem, kā arī lūgt Latvijas valstij aizdevumu,²⁸ lai atgrieztos dzimtenē. Konsulātā bija pieejami preses izdevumi no Latvijas²⁹ un grāmatas latviešu valodā (daiļliteratūra, grāmatas par zinātni, mākslu u. c., kopā apm. 250 sējumi³⁰). 20. gadsimta 30. gadu beigās bibliotēkas patstāvīgo lietotāju skaits bija ap 50–60 cilvēku gadā.

Konsulāts centās palīdzēt arī Latvijas tirgotājiem ienākt Ķīnas tirgū ar savām precēm. Šis process sākās pēc tam, kad Ķīna 1923. gada 16. augustā atzina Latvijas neatkarību. Sākumā Ķīnas tirgū ienāca un nostiprinājās Latvijas zivju konservi, bet kopš 1926. gada arī galošas, kuras kvalitātes ziņā pārspēja ASV un PSRS ražojumus.³¹ Konsuls 1927. gada februārī ziņoja: “*Maz pamazām arī Latvijas ražojumi te ieviešas. Tas sakāms sevišķi par zivju konserviem. Tagad nav Harbinā firmas, kurai nebūtu Rīgas zivju konservu; pamazām tie sāk izspiest Amerikas zivju konservus.*”³² Tajā pašā gadā ziņojumā Ārlietu ministrijai P. Mežaks informēja par iespēju Harbinā rīkot Latvijas rūpniecības firmu ražoto preču paraugu izstādi. Kā iespējamās eksportpreces konsuls minēja iepakojumu papīru un kartonu, linu audumus (dvieļiem, palagiem, salvetēm, galdautiem), linoleju, vaska audumu, finiera izstrādājumus, bērnu ādas apavus.³³ Lidz 20. gadu beigām tirdznieciskie sakari starp abām valstīm paplašinājās. 30. gadu sākumā saistībā ar nedrošo stāvokli Mandžūrijā Japānas karaspēka klātbūtnes dēļ, kā arī lielo plūdu dēļ tirdznieciskie sakari bija ierobežoti. Vēl vairāk – pēc tam, kad tika nodibināta Maņdžougu valsts, Mandžūrijas tirgu pārplūdināja japāņu preces un Eiropas ražojumi kļuva konkurētspējīgi. (1932. gadā Latvijas eksports uz Ķīnu bija 163 411 latu, bet 1933. gadā tas samazinājās līdz

55 305 latiem – gandrīz par trīs reizēm.)³⁴ Taču līdz 1932. gadam Ķīna bija lielākā Latvijas tirdzniecības partnere Āzijā (78% no kopapjoma),³⁵ un tajā sava loma bija arī Latvijas konsulātam Harbinā.

Latviešu skaits Harbinā

Latviešu kopiena Harbinā apvienoja diezgan ievērojamu skaitu cilvēku. Pirmos latviešus Mandžūrijā vēl pirms Latvijas konsulārās pārstāvniecības izveidošanas Harbinā reģistrēja Latvijas Pašnolemšanās savienības Mandžūrijas nodaļa 1918. gadā, nodaļā kopumā reģistrējās 136 personas.³⁶ Līdzīga informācija parādās 1920. gada ziņojumā “Vispārējās ziņas par Sibīrijā dzīvojošajiem latviešiem,” tajā skaitā par Mandžūrijā un Harbinā mītošajām personām.³⁷ Ziņojumā redzams, ka Mandžūrijā 1920. gadā reģistrēti 129 latvieši (55 vīrieši, 34 sievietes, 40 bērni: 26 zēni un 14 meitenes). Latvijas pārstāvis Šanhajā Roberts Valdmanis savā vēstulē Latvijas delegācijas Parizes miera konferencē sekretāram Oļģertam Grosvaldam ziņoja, ka Harbinā dzīvo ap 200 latviešu,³⁸ goda konsuls E. Zilgalvis ziņojumā Ārlietu ministrijai 1920. gada 7. jūnijā vēstīja, ka Harbinā dzīvo aptuveni 500–600 latviešu, kas nebija pieņēmuši Latvijas pilsonību.³⁹ Tātad kopumā Mandžūrijā latviešu skaits 20. gadsimta 20. gadu sākumā saskaņā ar arhīva materiāliem varēja būt ap astoņiem simtiem. Vilbers Krasnais 1938. gadā izdotajā pētījumā “Latviešu kolonijas” raksta, ka Mandžūrijā ap 1920. gadu ir dzīvojuši 2500 latviešu.⁴⁰ Ir loģiski, ka šī informācija nav drošticama, jo tajā laikā joprojām norisinājās pilsoņu karš Krievijā un Ķīnā pastāvīgi ieradās bēgļi. Nav ziņu par latviešiem, kas tajā laikā reģistrēti konsulātā Harbinā, tāpēc to skaits varētu būt arī lielāks par astoņiem simtiem.

Arī 20. gadu pirmajā pusē bēgļi no Krievijas joprojām turpināja ierasties Ķīnā.

Par to liecina Latvijas goda vicekonsula Harbinā P. Mežaka 1923. gada 29. jūnijā rakstītā vēstule Ārlietu ministrijai, kurā viņš min, ka Mandžūrijā dzīvo aptuveni 1000 latviešu.⁴¹ V. Ščerbinskis, savukārt, raksta, ka 1924. gadā Ķīnā dzīvojuši apmēram 1200 Latvijas pilsoņi,⁴² atsevišķi gan neizdalot Harbinā un Mandžūrijā dzīvojošos. Visticamāk, runa varētu būt par Harbinu, jo P. Mežaks 1924. gada 14. marta vēstulē Latvijas Ārlietu ministrijai ziņoja: “*Latvijas pilsoņu te ir ap 1200 dvēseļu.*”⁴³ (Jāpieļauj, ka vēsturnieks V. Ščerbinskis savos aprēķinos balstījās uz šo dokumentu.) Kopējais pilsētas iedzīvotāju skaits no 1918. līdz 1923. gadam bija 300–500 tūkstoši, no kuriem 1923. gadā vairāk nekā 165 tūkstoši sevi pieskaitīja pie pilsētā dzīvojošās krievu kopienas.⁴⁴

Taču galvenokārt ziņas par latviešu skaitu ir iegūtas no konsulāta darbības gada pārskatiem, kas regulāri tika sūtīti Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai, sākot ar 1927. gadu. Pārskatos tika norādīts precīzs reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits, kā arī aptuvenis neregistrēto latviešu skaits, kas bija ievērojams. No pārskatiem var secināt, ka vislielākais goda konsulātā Harbinā reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits bija 1927. gadā – 616 (413 dzīvoja Harbinā, 203 – citur Ķīnā),⁴⁵ bet neregistrēto latviešu skaits tolaik tika lēsts ap 1000. Goda konsuls situāciju skaidroja ar to, ka daudziem latviešiem bija Ķīnas valdības izsniegtās uzturēšanās atļaujas, kurās bija rakstīts, ka viņi ir Latvijas pilsoņi, tāpat viņi bija saglabājuši “*savas vecās Krievijas pases, aizrādīdami, ka vēl nedomājot braukt uz Latviju, un kad taisīšoties uz mājām, tad arī vēl būšot laika diezgan izņemt Latvijas pasi.*”⁴⁶ Daudziem cilvēkiem, kas bija pārbēguši no Krievijas Tālo Austrumu apgabaliem (Aizbaikāla, Piejūras u. c.), joprojām bija Latvijas pārstāvja Čitā vai Vladivostokā izdotās pases, tāpēc arī viņi neregistrējās goda konsulātā Harbinā. E. Zilgalvis 1920. gadā rakstītajā

ziņojumā Ārlietu ministrijai daudz latviešu nepāriešanu Latvijas pilsonībā skaidro ar to, ka tādā veidā viņi zaudētu savu darbu un ienākumus: “*99% no visiem Ķīnā un Mandžūrijā dzīvojošajiem latviešiem ir siki rokpeļņi, dažādi amatnieki un ierēdņi. Viņu reevakuācija vēl tik drīz nav paredzama un, tūliņ pāriedami Latvijas pavalstniecībā, daudzi no viņiem zaudē savas dienesta vietas, un, līdz ar to, eksistences spēju.*”⁴⁷ Daudzi latvieši neatgriezās Latvijā arī tādēļ, ka lielu mūža daļu bija strādājuši uz ĶADz un viņiem pensija tika maksāta Krievijā, vēlāk PSRS, Harbinā un pēc Maņdžougu valsts nodibināšanas arī Japānā. Tāpat ir svarīgi atzīmēt, kāpēc, piemēram, 1929. gadā cilvēku skaits samazinājās. Tas varēja būt saistīts ar bruņoto konfliktu starp PSRS un Ķīnu ĶADz dēļ. Svarīgi, ka dažos pārskatos minēts tikai reģistrēto pilsoņu skaits un nav minēts aptuvenais neregistrēto latviešu skaits (piemēram, par 1932., 1935., 1937.–1939. gadu), tāpēc arī ir grūti gūt pilnīgi precīzu priekšstatu par latviešu skaitu atsevišķa gada griezumā un izdarīt secinājumus par izmaiņu iemesliem.

Var konstatēt, ka, sākot ar 20. gadsimta 30. gadiem, latviešu skaits Harbinā un Mandžūrijā sāka samazināties. Reģistrēto pilsoņu skaits goda konsulātā Harbinā nepārsniedza četrus simtus un nebija mazāks par 297 (1935. gadā).⁴⁸ Samazinājās arī goda konsula minētais aptuvenais neregistrēto latviešu skaits Mandžūrijā (1929. gadā 400–500).⁴⁹ P. Mežaks ziņojumā Ārlietu ministrijai min kādu interesantu Harbinas dzīves aspektu: “*Lielākā daļa no tiem [latviešiem, kas nav reģistrējušies goda konsulātā Harbinā – N. R.] ir bezpavalstnieki – emigranti, kuri līdz šim vēl nav nokārtojuši aiz šādiem vai tādiem iemesliem savas pavalstniecības lietas. Daudzi latvieši dien uz Ķīnas Austrumu dzelzceļa un skaitās Ķīnas vai PSRS pavalstniecībā, daudzi dien PSRS konsulātos un PSRS tirdzniecības organizācijās.*”⁵⁰ Šādu latviešu – PSRS pilsoņu pareizo

skaitu grūti noteikt, jo daudzi no tiem grozījumiem savus latviešu uzvārdus uz krieviskiem. Bieži gadās satikt vietējās PSRS organizācijās un pārstāvniecībās darbiniekus ar krieviskiem uzvārdiem, kurus visi uzskatījuši par dzimušiem krieviem, bet sadzīvē viens otrs vārds nodod tos, un beigās tie atzīstās, ka ir tīri latvieši un runā tīrā latviešu valodā.”⁵¹

Var secināt, ka reģistrēto latviešu skaits Harbinā un Mandžūrijā vislielākais bija 1927. gadā (616), 20. gadsimta 30. gados tas bija 300–400 cilvēku robežās. Bija arī liels potenciālo pilsoņu skaits (līdz 1929. gadam ~1000, 30. gados 300–700). Goda konsulātā neregistrējās tie, kuri vai nu tik drīz neplānoja atgriezties Latvijā un kuriem pietika ar Ķīnas valdības izsniegtajām uzturēšanās atļaujām, vai tie, kuriem jau bija Latvijas pilsoņu pase, kas izsniegta no Latvijas pārstāvniecībām Krievijā. Latvijas pilsoņa pase galvenokārt bija nepieciešama izceļošanai uz Latviju. Ceļš uz dzimteni savukārt bija diezgan dārgs, tāpēc daudziem nācās gaidīt vairākus gadus, kamēr tika sakrāta nauda ceļa izdevumu segšanai vai kamēr tika atrasti Latvijā dzīvojoši radnieki, kas apņēmās palīdzēt šos izdevumus segt no saviem līdzekļiem.

Konsulārajā pārstāvniecībā Harbinā reģistrēto personu etniskais sastāvs un profesionālā darbība

Kaut arī goda konsulāts Harbinā ziņās par tajā reģistrēto personu sastāvu pēc dzimuma un tautības sniedz diezgan fragmentāri, tomēr ir iespējams gūt aptuvenu priekšstatu par situāciju, galvenokārt gan tikai 20. gadsimta 30. gados. No presē publicētajiem materiāliem Tjaņdziņas Latviešu biedrības žurnāls “Dzimtenes Atskaņas” 1939. gada janvāra–marta numurā rakstā “Ko domā un dara Harbinas tautieši” publicēja informāciju “Latvijas pilsoņi Mančdžukuo un Tjaņdziņā (kuriem pēc Harbinas

konsulāta ziņām ir Latvijas pases)”.⁵² Tajā Latvijas pilsoņi uzskaitīti pēc etniskās piederības, dzimuma un vecuma. Dati liecina, ka 1938. gadā konsulātā Harbinā reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits Maņdžougu bija: 159 latvieši, 59 krievi, 37 ebreji, 20 vācieši un 6 citu tautību pārstāvji, kopā 281 Latvijas pilsonis. Informācijas avots ir goda konsulāta Harbinā pārskats par 1938. gadu. Bez šī pārskata vēl tikai 1933. gada ziņojums Latvijas Ārlietu ministrijai no goda konsulāta Harbinā satur datus par konsulātā reģistrēto Latvijas pilsoņu tautību un dzimumu. Visvairāk konsulātā reģistrēto cilvēku bija latviešu tautības, tad seko ebreji, vācieši, krievi un citu tautību pārstāvji (konkrēti nav norādīts). No kopumā 317 personām, kas reģistrētas līdz 1933. gada oktobrim, 145 ir vīrieši, 111 sievietes, un 61 bērns vecumā līdz 17 gadiem.⁵³

Par latviešu profesionālo darbību savās atmiņās trāpīgi raksta E. Katajs: “*Ja man jautātu, ko latvieši darīja Harbinā, atbildētu īsi – visu ko!*”⁵⁴ Viņu vidū bija banku darbinieki (Rihards Zariņš – bijis arī Latviešu biedrības priekšsēdētājs), tirgotāji, skolu darbinieki (angļu valodas skolotājs J. Mežraups un ķīmijas skolotājs Kezins). Minēti vairāki amatnieki, drēbnieki, inženieri, arī kāds dārznieks. Katajs atceras arī sieviešu modes pazinējas un šuvējas – māsas Hincenbergas un frizētavas un skaistuma salona īpašnieci Allu Ņikitinu.⁵⁵ Tāpat ārsts Epšteins un aptiekārs Bankēvics bija Latvijas pilsoņi. Harbinā alus darītavā *Oriental* par aldarī strādāja Pauls Vinks. Interesanti ir žurnālā “Dzimtenes Atskaņas” publicētie sludinājumi, kuros latvieši meklē savus tuviniekus. Piemēram, žurnāla jūlija–septembra numurā Jānis Goldmanis, “*pirmklasīgas drēbnieku darbnīcas un tīrvilnas manufaktūras noliktavas īpašnieks*”,⁵⁶ meklē savus piederīgos. Lai gan sludinājumam nav daudz, tomēr no tiem var iegūt papildu informāciju par latviešiem Harbinā un viņu nodarbošanos.

Arhīva materiāli sniedz diezgan plašu pārskatu par reģistrēto pilsoņu profesionālo darbību. Vissenākā pieejamā informācija par Harbinā un Mandžūrijā dzīvojošo latviešu darbības jomām ir pieejama no Latvijas Pašnolemšanās savienības Mandžūrijas nodaļas reģistrācijas ziņojuma 1918. gadā. Tajā ir teikts, ka no reģistrētajiem latviešiem visvairāk ir ierēdņu un amatnieku. Bija arī dzelzceļa strādnieki, kantoru darbinieki, vairāki tirgotāji un viena militārpersona.⁵⁷ Pārskatā par goda konsulāta darbību 1926. gadā P. Mežaks papildina, ka latvieši ir māju īpašnieki, tirgotāji,⁵⁸ arī kuģu kapteiņi. Kā ziņo goda konsuls, tieši kuģu kapteiņi pieder pie pārtikušākās diasporas daļas. Šīs profesijas pārstāvji un tirgotāji visvairāk seko līdzī savas pases derīguma termiņam.⁵⁹ 1931. gadā Harbinas Jūrnieceības departamenta muižā bija nodarbināti septiņi Latvijas pilsoņi – pieci kapteiņi un divi stūrmaņi. Latviešiem piederošu uzņēmumu Harbinā bija maz. P. Mežaks min aptieku (vienu no aptiekas īpašniekiem, Bankēvicu, atceras arī E. Katajs⁶⁰), privātģimnāziju un kādu pienotavu, kuru 20. gadsimta 20. gadu beigās nodedzināja ķīniešu karavīri. Goda konsuls skaidro, ka ir vēl vairāki tautieši, kuri dibinājuši savus uzņēmumus lielvalstu paspārnē, lai ķīnieši patvaļīgi tos neiznīcinātu.⁶¹

Ziņas par latviešiem – bezdarbniekiem pirmo reizi parādās konsulāta darbības pārskatā par 1930. gadu.⁶² Savukārt pārskats par konsulāta darbību 1933. gadā pirmo reizi satur precīzu informāciju par dažādās profesijās nodarbināto latviešu skaitu. Visvairāk reģistrēti bija ierēdņi (36), 30 bija reģistrējušies kā tirgotāji, 30 bija strādnieki vai kalpotāji, 26 pēc profesijas bija amatnieki un sīki uzņēmēji. Goda konsulātā reģistrēto starpā bija arī namsaimnieki (13), saimniecības vadītāji (7), skolotāji (6), studenti (5), farmaceiti (3), ārsti (2), muižas ierēdņi (2) un intelektuālo profesiju pārstāvji (7).⁶³ Pēc tam, kad japāņi 1932. gadā

Mandžūrijā nodibināja Mandžougu valsti, teritorijā iebruca daudz Japānas pilsoņu, kuriem darba tirgū tika dota priekšroka. Tā rezultātā daudzi latvieši bija spiesti doties prom no Harbinas (šajā gadā 62 no konsulātā reģistrētajiem latviešiem pameta Harbinu).⁶⁴ P. Mežaks atzīst, ka “*darbu pie japāņiem kopumā dabūt varot, bet tas esot slikti apmaksāts*”,⁶⁵ tas iespaidoja arī vietējo latviešu turības līmeni. Pārskatā par 1936. gada notikumiem latviešu kopienas dzīvē goda konsuls atzīmēja situācijas pasliktināšanos darba tirgū, jo darbā galvenokārt tika pieņemti japāņi un mandžūri.⁶⁶ Tas pārsvarā attiecās uz latviešiem, kas bija zaudējuši darbu vai darba tirgū ienākusi nesēn. Kopumā 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē visvairāk latviešu bija ierēdņi, kalpotāji, amatnieki vai nodarbināti privātās firmās kā pārvaldnieki, bija arī tādi, kas ieņēma vadošus amatus un kuriem bija savi uzņēmumi, bet ne vairākums. Arī sievietes bija nodarbinātas lielākoties privātajā sektorā vai kā mājkalpotājas.

Latviešu kopienas Harbinā sabiedriskā darbība

Līdzās Latvijas Republikas konsulārajai pārstāvniecībai Harbinā var runāt arī par visai aktīvu vietējās kopienas sabiedrisko dzīvi. Savas biedrības dibināšanas tradīcijas sākumi meklējami jau 1911. gadā, kad ir dibināta pirmā Latviešu biedrība Harbinā. Reāli biedrība darbojās kopš 1913. gada;⁶⁷ darbība tika pārtraukta no 1914. līdz 1917. gadam, bet, sākot ar 1918. gadu, tā atkal organizēja sabiedrisko dzīvi kopienā. Tomēr visaktīvākais biedrības darbības posms bija, sākot ar 1934. gadu. Jāatzīmē, ka nav ziņu par regulāru un aktīvu sabiedrisko dzīvi laika posmā no 1918. līdz 1926. gadam. No 1926. līdz 1934. gadam vietējo latviešu sabiedrisko darbību organizēja Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības

latviešu pulciņš. Pulciņš radies 1926. gadā pēc tam, kad savienībā iestājās 13 latvieši.⁶⁸ Iemesls pulciņa dibināšanai bija Ķīnas valdības aizliegums rīkot sarīkojumus latviešu valodā un Harbinas Latviešu biedrības izstrādāto statūtu neapstiprināšana. Ar šī pulciņa rašanos faktiski tika atjaunota aktīva sabiedriskā dzīve Harbinas latviešu diasporā. Lai apvienotu vietējos latviešus un popularizētu Latvijas kultūru citu valstu pārstāvju vidū, pulciņš rīkoja saviesīgus vakarus un citus pasākumus. Katrā šādā vakarā tika lasīta lekcija par noteiktu tēmu vai arī uzklusīta "Latvijas Hronika" ar bildēm, ja tas bija iespējams. Vakara gaitā parasti bija arī muzikāls priekšnesums. Papildu informāciju par Latviju varēja iegūt no t. s. grāmatu galda, uz kura parasti atradās preses izdevumi un grāmatas no Latvijas. Cittautiešiem grāmatu galds piedāvāja informāciju par Latviju dažādās valodās (angļu, franču un vācu), šos materiālus sūtīja Ārlietu ministrijas Preses nodaļa. Pārskatā par konsulāta darbību 1926. gadā goda konsuls Harbinā rakstīja: "Šādi vakari atraduši dzīvu atbalsi kolonijā, tie tiek apmeklēti ne tikai no latviešiem, bet arī no cittautiešiem."⁶⁹ Sākumā bija plānots, ka šādus pasākumus varētu apmeklēt aptuveni 25 cilvēki vienā reizē, bet atsaucība bija lielāka (dažreiz pat vairāk nekā simts cilvēku).⁷⁰

1927. gada Ziemassvētkos bērniem tika organizēta eglīte. Līdz pat 1928. gadam šādi saviesīgi vakari tika rīkoti katru mēnesi, izņemot vasaras periodu. Lielāko daļu lekciju lasīja konsulāta sekretārs. 1929. gadā sabiedriskā dzīve Harbinā nebija visai aktīva, tika rīkotas vien pāris sanāksmes,⁷¹ jo Ķīnas un PSRS attiecības saasinājās saistībā ar Ķīnas Austrumu dzelzceļa pārvaldīšanu.

Nākamās ziņas par lielākiem sabiedriskajiem pasākumiem ir konsulāta 1934. gada ziņojumā, kurā teikts, ka 1933. gadā savu darbību atjaunoja Harbinas Latviešu

biedrība. Sabiedriskās darbības aktivizēšanās saistīta ar to, ka 1932. gadā dibinātā Maņdžougu valsts tai nelika šķēršļus. 1934. gadā Harbinas Latviešu biedrība sarīkoja sešus saviesīgus vakarus līdzīgā formātā kā 20. gadu otrajā pusē to darīja Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības latviešu pulciņš. Par sabiedriskās dzīves atdzimšanu Harbinā informēja arī kāds vietējais latvietis laikrakstā "Latvis".⁷² Biedrība organizēja 18. novembra svinības 1935., 1936., 1937., 1938. gadā, bet 1939. gadā tika noturēts svinīgs dievkalpojums, pēc kura "kolonija iepazīstināta ar Vadoņa vēstījumu tautai, kas izklidēja drūmo noskaņu kolonijā sakarā ar pārdzīvojumus dzimtenē".⁷³ Sākot ar 1937. gada 23. novembri, Harbinas Latviešu biedrība sāka organizēt latviešu valodas kursus, tos vadīja Jānis Mežraups. Uz nodarbībām pieteicās 17 klausītāji.⁷⁴ Latviešu valodas kursus rīkoja līdz pat 1940. gadam. Var secināt, ka Harbinas Latviešu biedrība ļoti aktīvi organizēja sabiedrisko dzīvi latviešu kopienā, ko atbalstīja arī goda konsulāts, un biedrības organizētie vakari pulcēja prāvu skaitu cilvēku. Diemžēl nav iespējams noskaidrot, cik liela daļa apmeklētāju bija Latvijas pilsoņi vai etniski latvieši un cik – gadījuma personas.

Bez Harbinas Latviešu biedrības un Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības latviešu pulciņa tika dibinātas arī citas organizācijas. Piemēram, latviešu kopienas iekšējās šķelšanās rezultātā radās izglītības pulciņš "Stars", kas tika dibināts 1917. gadā. Tajā pārgāja kreisi noskaņotie ("kreisējie elementi"⁷⁵), strādnieki un personisku iemeslu dēļ arī vairākas personas no pilsoniskajām aprindām. Izglītības pulciņš savā darbā izmantoja leņķinisma propagandu un centās traucēt Harbinas Latviešu biedrības darbu. Uz pulciņu kā kreiso ideju izplatītāju norādīja arī kāds Harbinā bijis latvietis. Viņš laikrakstā "Brivais Latvis" 1920. gadā pēc sava ceļojuma pulciņu raksturoja kā kreisi domājošas latviešu sabiedrības daļas ideju

atspoguļotāju Tālajos Austrumos un Sibīrijā. Autors uzsvēra pulciņa dalībnieku tiekšanos nevis pēc neatkarīgas Latvijas, bet pēc “brīvas Latvijas brīvā Krievijā”.⁷⁶ Jāņem vērā, ka no 1924. līdz 1935. gadam Ķīnas Austrumu dzelzceļa josla bija Padomju Savienības kontrolē, tāpēc šādu ideju izplatība latviešu vidū nebija nekas pārsteidzošs.

1918. gada 18. jūnijā Petrogradā dibinātās Latvijas Pašnolemšanās savienības nodaļa tika izveidota arī Tālajos Austrumos, tās uzdevums bija izplatīt “Latvijas pašnolemšanās ideju”. Savienība bija pirmā, kas mēģināja apvienot Tālajos Austrumos dzīvojošos latviešus un tos reģistrēt.⁷⁷

1920. gadā tika dibināta Latviešu nacionālā centrālā komiteja. Tās mērķis bija apvienot visus Ķīnā dzīvojošos latviešus. Pēc dibināšanas 1920. gada novembrī komiteju sadalīja vairākās nodaļās, kuras katra atbildēja par savu jomu: Organizācijas nodaļa, kas bija atbildīga par komitejas funkcionēšanu; Finanšu nodaļa; Izglītības nodaļa, kas savās rokās pārņēma Harbinas Latviešu apvienības bibliotēku, nodibināja jaukto kori un dramatisko pulciņu; Informācijas nodaļa, kas izdeva Latvijas pastkaršu sēriju un naudas fotogrāfijas; Atpakaļatgriešanās nodaļa, kas, balstoties uz Latvijas un Padomju Krievijas miera līgumu, palīdzēja latviešiem atgriezties dzimtenē caur Sibīriju (tas bija daudz ātrāk un lētāk nekā ceļot pa Indijas okeānu apkārt Eirāzijai un Āfrikai. Ceļojums ilga 15 dienas un maksāja 80 zelta rubļu, bet no Šanhajas caur Marseļu – 43 dienas un maksāja 325 zelta rubļu).⁷⁸ Darbojās arī Darba un aizdevumu nodaļa. Pētījuma gaitā diemžēl netika iegūta informācija par komitejas tālāko darbību.

1925. gadā tika nodibināta Latvju kultūras veicināšanas un palīdzības biedrības latvjiem ārzemēs Tālo Austrumu Ķīnas nodaļa,⁷⁹ idejas iniciatori bija K. Jēkabsons (lieltirgotājs, finansists, angļu akciju sabiedrības *General Forwarding Trading*

Corporation Ltd. galvenais akcionārs un direktors) un Kārlis Sprenne (“Latvijas Tirgotāja” un *Ekonomičeskije vesti Mandžuriji* līdzstrādnieks, 20. gadu sākumā bijis Latvijas goda konsulāta sekretārs). Konsulāta gada pārskatos gan nav atrodama sīkāka informācija par šīs nodaļas darbību. 1930. gadā tika dibināta labdarības biedrība, bet no 1938. gada darbojās dāmu komiteja, kas rūpējās par kopienas trūcīgajiem (1939. gadā komitejas apgādībā atradās 3 cilvēki).⁸⁰ 1933. gadā latviešu inženieris Jānis Ēķis nodibināja arī Latvijas Pilsoņu biedrību. Tās mērķis bija vienot tautiešus kopējā kulturālā darbā par labu dzimtenei un par labu pašiem Harbinas latviešiem un sniegt savstarpēju palīdzību biedrībā reģistrētajiem pilsoņiem.⁸¹ Tā centās apvienot visus Latvijas pilsoņus neatkarīgi no tautības, sanākšanas gan bieži notika krievu valodā. Tai pārmeta latviešu sabiedrības šķelšanu.⁸² Taču, spriežot pēc konsulāta gada pārskatiem, biedrības darbība nebija īpaši aktīva. Uzreiz pēc dibināšanas tajā reģistrējās 23 cilvēki, tāpat ir ziņas par biedrības rīkotu sadraudzības vakaru Harbinā kopā ar lietuviešiem un igauņiem, kura laikā Jānis Ēķis un Jānis Drīzulis uzstājušies ar referātiem par Latviju un garīgo kultūru,⁸³ kā arī par tējas vakaru⁸⁴ 1938. gadā, kuru apmeklēja 160 cilvēki, no kuriem 38 bija latvieši. Biedrība 1939. gadā apvienojās ar Harbinas Latviešu biedrību. 1934. gadā J. Ēķis kopā ar vairākiem citiem Latvijas Pilsoņu savienības biedriem Harbinā dibināja Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības palātu.⁸⁵

Kopumā var secināt, ka no konsulāta Harbinā gada pārskatiem vispilnvērtīgāko priekšstatu izdevās gūt tieši par Harbinas Latviešu biedrību un Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības latviešu pulciņa ieguldījumu kopienas sabiedriskās dzīves organizēšanā. To var saistīt ar faktu, ka arī konsulāts regulāri piedalījās šo organizāciju rīkotajos pasākumos un tos atbalstīja.⁸⁶

Kā jau iepriekš minēts, pastāvēja arī citas organizācijas, bet to loma kopienā tika mazāk izcelta.

Līdzās biedrībām un citām organizācijām Harbinā darbojās Harbinas Latviešu evaņģēliski luteriskā draudze ar Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldē reģistrētiem 90 draudzes locekļiem un mācītāju Jāni Drīzuli.⁸⁷ J. Drīzulis 1911. gadā Harbinā izveidoja privātģimnāziju, kuru absolvēja daudzi kopienas latvieši.

Secinājumi

20. gadsimta pirmajā pusē Ķīnā izveidojās divi latviešu centri, lielākais un aktīvākais no tiem atradās Ķīnas ziemeļu pilsētā Harbinā. Tas lielā mērā notika apstākļu sakritības dēļ, jo daudzi Ķīnā nonāca darba dēļ vai arī atrodoties bēgļu gaitās. Ar Latvijas goda konsulātu palīdzību latvieši izvērta aktīvu sabiedrisko darbību, un daudzi no viņiem, lai arī atradās tālu prom no Latvijas, savu saikni ar dzimteni saglabāja.

Latvieši Ķīnā ieceļoja 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā ĶADz būvniecības laikā kā strādnieki, inženieri; arī Krievijas–Japānas kara laikā no 1904. līdz 1905. gadam Krievijas Impērijas armijas sastāvā, taču lielākā daļa Ķīnā nepalika. Pēc 1917. gada revolūcijas un vēlāk pilsoņu kara laikā no Krievijas ieceļojušo latviešu skaits Ķīnā bija vislielākais. Kā Harbina, tā Šanhaja bija lieli krievu emigrācijas centri, ar to izskaidrojama latviešu apmešanās tieši šajās pilsētās. Harbina radās līdz ar ĶADz un kļuva par Mandžūrijas reģiona kultūras un tirdzniecības centru.

Latviešu stāvoklis Ķīnā bija sarežģīts nenoteiktā juridiskā stāvokļa dēļ. Kaut gan Ķīnā tika izveidotas divas Latvijas Republikas konsulārās pārstāvniecības – pa vienai Harbinā un Šanhajā, tomēr Ķīnas varas iestādes neatzina konsulātos izsniegtos dokumentus. Taču tas nebija šķērslis vairākiem

simtiem latviešu reģistrēties goda konsulātā un iegūt Latvijas Republikas pilsoņa pasi. Harbinā un tās reģionā līdz 20. gadsimta 20. gadu beigām tika reģistrēti 200–600 Latvijas pilsoņi. Tāpat konsulāts ik gadu fiksēja aptuveno neregistrēto latviešu skaitu, kas 20. gadsimta 20. gadu beigās tika lēsts ap 1000. 30. gados reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits samazinājās un vidēji bija ap 300–400 gadā, bet neregistrēto latviešu goda konsulāta ziņojumos tika vērtēts ap 300–700. Vairākums reģistrēto pilsoņu pēc tautības bija latvieši, taču Latvijas pilsonību pieņēma arī krievi, ebreji un vācieši. Visvairāk kopienā reģistrēti vīrieši. Harbinā latviešiem bija dažādas nodarbošanās. 20. gados latvieši bija ierēdņi, amatnieki, dzelzceļa strādnieki, pasta darbinieki, ir ziņas par latviešu tirgotājiem un māju īpašniekiem, arī jūrniekiem. 30. gados savukārt daudzi latvieši bija nodarbināti gan kā kalpotāji un strādnieki, gan privātās firmās (arī vadošos amatos). Daudzi joprojām strādāja par ierēdņiem. Vairākiem latviešiem piederēja savi uzņēmumi. Līdz Maņdžougu valsts dibināšanai 1932. gadā diasporā vidējais sociālais un ekonomiskais stāvoklis bija labs, taču 30. gadu otrajā pusē, vispārējai situācijai pasliktinoties, iegūt darbu bija ievērojami grūtāk. Var secināt, ka diasporā dzīvoja gan ļoti turīgi cilvēki, gan vienkārši strādnieki.

Latviešu kopienas dzīve nebūtu iedomājama bez Latvijas goda konsulārajām pārstāvniecībām, kurās varēja griezties pēc palīdzības dažādu jautājumu risināšanā. Goda konsulārās pārstāvniecības izsniedza un mainīja pasas, reģistrēja pilsoņus, risināja dažādus personiskas dabas jautājumus (meklēja piederīgos, palīdzēja repatriācijas gadījumā u. c.). kā arī informēja Latvijas Republikās Ārlietu ministriju par situāciju kopienā un iespēju robežās sūtīja gada darbības pārskatus. Latvijas goda konsulātu Harbinā vairāk nekā 17 gadus vadīja P. Mežaks. Konsulāts Harbinā palīdzēja

Latvijas uzņēmumiem meklēt tirdzniecības partnerus Ķīnā, un 20. gadu otrajā pusē Harbinā bija iespējams iegādāties Latvijā ražotus zivju konservus, kā arī galošas.

Visaktīvāk latviešu kopienas sabiedrisko dzīvi Harbinā ar pārtraukumiem organizēja Harbinas Latviešu biedrība. Tika rīkoti ne tikai kopīgi svētki (18. novembris, Jāņi u. c.), bet arī sadraudzības vakari ar priekšlasījumiem par situāciju Latvijā, kā arī latviešu valodas kursi. Taču tā nebija vienīgā biedrība, ko latvieši dibināja Harbinā. Neskaitot Harbinas Latviešu

biedrību, starpkaru periodā pastāvēja vēl septiņas dažādas organizācijas. Pilsētā darbojās arī Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldē reģistrēta Harbinas latviešu ev. lut. draudze; konsulātā bija izveidota bibliotēka ar aptuveni 250 grāmatu sējumiem latviešu valodā. Var secināt, ka latviešu kopiena diezgan aktīvi organizēja savu sabiedrisko dzīvi un vēlējās uzzināt par jaunākajiem notikumiem Latvijā, kopā svinēt dažādus svētkus, lai tādā veidā kopu savu latvietību un nezaudētu saikni ar Latviju.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir autore bakalaura darbs “Latvieši Ķīnā 1918–1940: skaits, sastāvs, darbība” (Latvijas Universitāte, 2016), zinātniskais vadītājs: profesors Ēriks Jēkabsons.
- ² LAURA ŠĻARE. Latviešu organizāciju darbība bēgļu labā Tālajos Austrumos 1918–1920. In: LEONS TAIVĀNS (sast.). Latvijas Universitātes Raksti. Orientālistika. 722. sēj. Rīga 2008, 180.–190. lpp.
- ³ ALDIS BERGMANIS. Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20. gadsimta 20.–30. gados. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2010, Nr. 3, 68.–124. lpp.
- ⁴ VALTERS ŠČERBINSKIS. Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos. In: VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 1919–1940. Rīga 2002, 26. lpp.
- ⁵ Sk.: Brīvais Latvī 1920, Nr. 33–52.
- ⁶ Latviešu periodika. 3. sēj. Rīga 1988, 83. lpp.
- ⁷ Sk.: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 1–4.
- ⁸ 1939. gadā Tjandziņā reģistrēti 25 latvieši. Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai (turpmāk – ĀM) par politisko stāvokli Mandžūrijā [latv. val.], 1939. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2574-2-6950, 5. lp.
- ⁹ ĀM politiskais departaments Austrumu nodaļa [latv. val.], 1918–1940. LNA LVVA, 2574-2.
- ¹⁰ Latvijas valdības pārstāvja Sibīrijā un Tālajos Austrumos kara lietu pārzinis [latv. val.], [1918–1920]. LNA LVVA, 5965-2.
- ¹¹ ĀM Administratīva departamenta un ligumu daļa. Personālsastāva dokumenti [latv. val.], [1919–1940]. LNA LVVA, 2570-14.
- ¹² Lieta par Latvijas pilsoņu repatriāciju no Harbinas uz Latviju [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6971, 2. lp.
- ¹³ EDGARS KATAJS. Par latviešiem Mandžūrijas kalnos. In: Dzimtenes Balss 1989, Nr. 23, 6. lpp.
- ¹⁴ “Zināms virsnieku skaits no Krievijas Eiropas daļas garnizoniem nosūtīšanai uz Mandžūrijas fronti tika izdalīts ar lozēšanas palīdzību.” No: ĒRIKS JĒKABSONS. Latviešu piedalīšanās Krievijas–Japānas karā 1904.–1905. gadā. In: Tēvijas Sargs 2014, Nr. 2, 26. lpp.
- ¹⁵ Ibidem, 26. lpp.
- ¹⁶ ĀM sarakste ar Šanhaju un Harbinu konsulāros jautājumos [latv. val.], 1920–1921. LNA LVVA, 2574-2-86, 267. lp.

- ¹⁷ Harbinā dzīvojošā Latvijas Republikas pilsoņa Ādolfā Pupura lūgums [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6951, 2. lp.
- ¹⁸ NADEZHDA ABLOVA. KVZhD i rossijskaja emigracija v Kitae: mezhdunarodnye i politicheskie aspekty istorii: Pervaja polovina XX v. Moskva 2005, s. 65.
- ¹⁹ Ibidem, s. 66.
- ²⁰ EDGARS KATAJS. Zem desmit valstu karogiem. Rīga, 2000, 12. lpp.
- ²¹ ALBERTS SARKANIS (sast.). Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918–1998. Rīga 1999, 117. lpp.
- ²² ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos, 6. lpp.
- ²³ ILZE FIŠERE. Latvieši Ķīnā. In: Avots 1990, Nr. 4, 63. lpp.
- ²⁴ RIHARDS TRELJS. Latvijas valsts un tās vīri. Rīga 1998, 59. lpp.
- ²⁵ Harbina atradās Maņžougu valsts sastāvā. Latvija šo valsti oficiāli neatzina, tāpat arī Maņžougu oficiāli neatzina Latvijas Republiku. Diplomātisku attiecību abu valstu starpā nebija, taču goda konsulāts un biedrības Harbinā turpināja darboties.
- ²⁶ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums ĀM [latv. val.], 22.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 2. lp.
- ²⁷ Gomindans – politiskā partija Ķīnā (1912–1949), ko dibināja ievērojamais Ķīnas revolucionārs Sun Jatsens.
- ²⁸ Piemēram, Latvijas konsulāta Harbinā 1937. gada vēstule ĀM Austrumu nodaļai ar lūgumu palīdzēt Harbinā dzīvojošā Latvijas pilsoņa Andreja Muiznieka repatriācijai uz Latviju [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6973, 4. lp.
- ²⁹ Piemēram, 1928. gadā konsulātā bija pieejami tādi preses izdevumi kā “Latvija”, “Latvijas Sargs”, “Pēdējā Brīdī”, “Jaunākās Ziņas”, “Atpūta”, “Daugava”, “Svari”, *Rigasche Rundschau*, “Latvijas Tirtotājs”, *Segodnja*.
- ³⁰ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 8. lp.
- ³¹ JAVEI DŽAO. LVVA dokumenti par Latvijas un Ķīnas tirdzniecības sakariem pirms Otrā pasaules kara. In: ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 1919–1940, 10. lpp.
- ³² Konsulāta Harbinā un Vitebskā darbības gada pārskati [latv. val.], 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 9.–10. lp.
- ³³ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums ĀM par iespēju rīkot Latvijas rūpniecības firmu ražoto preču paraugu izstādi Harbinā [latv. val.], 26.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3299, 9.–10. lp.
- ³⁴ DŽAO, LVVA dokumenti par Latvijas un Ķīnas tirdzniecības sakariem, 10.–11. lpp.
- ³⁵ Ibidem, 9. lpp.
- ³⁶ Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās Padomes Centrālā Biroja vēstule Nacionālās Padomes Reevakuācijas Nodaļas Pārzinim inženierim J. Lakatam [latv. val.], 1918. LNA LVVA, 5965-2-8, 2. lp.
- ³⁷ Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem Sibīrijā un Tālajos Austrumos par bēgļu lietu kārtošānu. Vispārējās ziņas par Sibīrijā dzīvojošajiem latviešiem t. sk. Mandžūrijā uz 1920. gada 18. martu [latv. val.], 18.03.1920. LNA LVVA, 2570-10-55, 137. lp.
- ³⁸ Latvijas pārstāvja Šanhajā Roberta Valdmaņa vēstule Latvijas delegācijas Parīzes miera konferencē sekretāram Oļģertam Grosvaldam [latv. val.], 1919. LNA LVVA, 2574-2-9, 87. lp.
- ³⁹ Eduarda Zilgalvja ziņojums ĀM [latv. val.], 07.06.1920. Ibidem, 98. lp.
- ⁴⁰ VILBERS KRASNAIS. Latviešu kolonijas. Melburna 1980, 358. lpp.
- ⁴¹ Latvijas goda vicekonsula Harbinā Pētera Mežaka ziņojums ĀM, 29.06.1923. LNA LVVA, 257-2-86, 22. lp.
- ⁴² ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos, 7.–8. lpp.

- ⁴³ Pētera Mežaka ziņojums ĀM, 14.03.1924. LNA LVVA, 2570-14-966, 87. lp.
- ⁴⁴ ABLOVA, KVZhD i rossijskaja emigracija v Kitae, s. 133.
- ⁴⁵ Latvijas konsulāta Harbinā atskaite par 1927. gadu [latv. val.], 1928. LNA LVVA, 2574-2-3476, 5. lp.
- ⁴⁶ Latvijas konsulātu Vitebskā un Harbinā darbības gada pārskati, 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 5. lp.
- ⁴⁷ No Eduarda Zilgalvja ziņojums ĀM, 1920. LNA LVVA, 2574-2-9, 98. lp.
- ⁴⁸ Konsula Pētera Mežaka atskaite par konsulāta darbību 1936. gadā, 1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 50. lp.
- ⁴⁹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 5. lp.
- ⁵⁰ Sākot ar 1924. gadu, Padomju Krievija kā Krievijas Impērijas mantiniece pārņēma Ķīnas Austrumu dzelzceļu, un saskaņā ar jauno Mukdenas un PSRS līgumu uz dzelzceļa dienēt varēja tikai Ķīnas un PSRS pilsoņi. Sākumā to attiecināja uz augstākstāvošiem ierēdņiem, vēlāk uz visiem darbiniekiem.
- ⁵¹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 07.02.1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 5. lp.
- ⁵² Latvijas pilsoņi Mandžukuo un Tjaņdziņā. In: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 1, 24. lpp.
- ⁵³ Konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai [latv. val.], 1933. LNA LVVA, 2574-2-6537, 23. lpp.
- ⁵⁴ KATAJS, Zem desmit valstu karogiem, 64. lpp.
- ⁵⁵ Ibidem, 65. lpp.
- ⁵⁶ Jāņa Goldmaņa sludinājums. In: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 3, 64. lpp.
- ⁵⁷ Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās Padomes Centrālā Biroja vēstule Nacionālās Padomes Reevakuācijas Nodaļas Pārzinim inženierim J. Lakatam [latv. val.], 1918. LNA LVVA, 5965-2-8, 2. lp.
- ⁵⁸ Konsulāta Harbinā un Vitebskā darbības pārskati, 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 5. lp.
- ⁵⁹ Ibidem, 7. lp.
- ⁶⁰ KATAJS, Zem desmit valstu karogiem, 65. lpp.
- ⁶¹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 6. lp.
- ⁶² Konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai par politisko stāvokli Tālajos Austrumos, 1929–1931. LNA LVVA, 2574-2-5883, 136.–137. lp.
- ⁶³ Konsulāta Harbinā ziņojumi 1933. gadā, 01.10.1933. LNA LVVA, 2574-2-6537, 23. lp.
- ⁶⁴ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi par politisko un ekonomisko situāciju Tālajos Austrumos, 1934. LNA LVVA, 2574-2-6624, 74. lp.
- ⁶⁵ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi par politisko stāvokli Tālajos Austrumos, 01.01.1934. LNA LVVA, 2574-2-6672, 122. lp.
- ⁶⁶ Konsula Pētera Mežaka atskaite ĀM par konsulāta darbību 1936. gadā, 01.01.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 50. lp.
- ⁶⁷ FIŠERE, Latvieši Ķīnā, 66. lpp.
- ⁶⁸ Konsulāta Harbinā ziņojums ĀM, 22.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 6. lp.
- ⁶⁹ Ibidem, 7. lp.
- ⁷⁰ Latvijas konsulāta Harbinā atskaite par 1927. gadu, 1928. LNA LVVA, 2574-2-3476, 6. lp.
- ⁷¹ Sk.: Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 07.02.1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 8. lp.

- ⁷² “*Vecā latviešu biedrība, kas ķīniešu valdības laikā bija spiesta gulēt un jaunās valdības laikā varēja atdzīvoties, bija nesen sarīkojusi interesantu vakaru ar priekšlasījumiem un gaismas bildēm par Latviju.*” HARBINIETIS. Kā klājās latviešiem jaunajā Mandžuko ķeizarvalstī. In: *Latvis*, 29.06.1934., 5. lpp.
- ⁷³ Konsulāta Harbinā ziņojumi ĀM [latv. val.], 1940. LNA LVVA, 2574-2-7023, 2. lp.
- ⁷⁴ Konsulāta Harbinā ziņojums ĀM [latv. val.], 24.11.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 2. lp.
- ⁷⁵ Roberta Valdmaņa ziņojums ĀM Informācijas dienestam, 11.09.1920. *Ibidem*, 9.–180. lp.
- ⁷⁶ Demokrātisms iekavās. In: *Brīvais Latvī 1920*, Nr. 42, 2. lpp.
- ⁷⁷ FIŠERE, Latvieši Ķīnā, 64. lpp.
- ⁷⁸ *Ibidem*, 63. lpp.
- ⁷⁹ K., A. Latvi Tālos Austrumos. In: *Latvijas Vēstnesis*, 30.01.1925., 3. lpp.
- ⁸⁰ Konsulāta Harbinā ziņojumi ĀM, 1940. LNA LVVA, 2574-2-7023, 2. lp.
- ⁸¹ Latvijas pilsoņu biedrības priekšsēdētāja Jāņa Ēķa vēstule Pēterim Mežakam. LNA LVVA, 2574-2-6823, 19. lp.
- ⁸² JĀNIS ĒĶIS. Tautiešu apvienošanās Harbinā. In: *Dzimtenes Atskaņas 1939*, Nr. 4, 7.–8. lpp.
- ⁸³ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi Ārlietu ministrijai 1938. gadā, 30.01.1938. LNA LVVA, 2574-2-6879, 48. lp.
- ⁸⁴ Latvijas pilsoņu biedrības priekšsēdētāja Jāņa Ēķa vēstule Pēterim Mežakam [latv. val.], 18.02.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 19. lp.
- ⁸⁵ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi Ārlietu ministrijai 1935. gadā, 01.01.1936. LNA LVVA, 2574-2-6672, 123. lp.
- ⁸⁶ Sk.: Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 16.–17. lp.
- ⁸⁷ JĀNIS BĒRZIŅŠ. Latvieši pasaulē 1918.–1940. gadā. In: JĀNIS BĒRZIŅŠ (sast.). *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis*. Rīga 2000, 90. lpp.

SUMMARY

The article is dedicated to a topic seldom discussed in Latvian historiography – Latvian diaspora in China, which, while not the biggest among all the Latvian communities in the world, was one of the largest in the Far East region. Two cities, Harbin and Shanghai, were home to around 1700–2000 Latvians in the interwar period of the 20th century. The article focuses on the example of the Latvian community in Harbin.

The formation of the diaspora can be categorized into three periods. The first period was in the end of the 19th century, when the Chinese Eastern Railway was being built through China. Since construction of the railway was implemented by the Russian Empire, Latvian engineers and workers were also sent to China. The second period, when Latvians arrived in this region was in 1904–1905 during Russo-Japanese War, when also Latvian soldiers fought in the army of Russian Empire. It was concluded that during this time most of the soldiers travelled back to their homeland and only a few stayed in China. The final migration period came after the February revolution in Russia in 1917 and during the Russian Civil War. China welcomed the greatest number of Latvians during this time.

With the help of local Latvians, two honorary consulates of the Republic of Latvia were founded: one in Harbin and one in Shanghai. Although legally China never recognised the documents issued by Latvian honorary consulates, they served to the community as a link with Latvia. The honorary consulates registered the citizens of the Republic of

Latvia and issued passports. The Harbin consulate also helped to link Latvian company owners with their potential business partners in China and helped to organise the social life of the community.

The Latvian community in Harbin was socially very active. There were altogether eight different organizations founded in the interwar period. The Union of Harbin Latvians in cooperation with the Latvian honorary consulate in Harbin in the 1930s managed to organise events for the community regularly. The events usually included a presentation about a certain topic (if possible, about the current situation in the Republic of Latvia) and a musical performance. Latvian language classes were also offered. Special events were organised during the most popular Latvian celebration days: Proclamation Day of the Republic of Latvia (on the 18th of November), Christmas, Summer solstice (on the 23rd and 24th of June), etc. Locals also formed a Lutheran congregation, which was registered in the Supreme Board of the Evangelical Lutheran Church of Latvia. There was also a library located in the honorary consulate in Harbin, consisting of around 250 volumes of books in Latvian language.